

Het ontwikkelen van vakoverstijgend onderwijs op gymnasia(le afdelingen)

Een handleiding voor docenten

Versie maart 2025

Sandra Karten MA
s.m.karten@hum.leidenuniv.nl

Inhoud

1. Inleiding en leeswijzer	4
2. Vakoverstijgend onderwijs op gymnasia(le afdelingen): theoretische en praktische achtergrond.....	5
Negen ontwerpprincipes voor vakoverstijgend onderwijs.....	7
3. Aan de slag met het ontwikkelen van vakoverstijgend onderwijs: een stappenplan voor docenten.....	10
Link naar vragenlijst	10
Stappenplan	11
Stap 1: Het plannen van ontwikkelbijeenkomsten.....	11
Stap 2: Het kiezen van een startpunt:	11
a) de bestaande vakspecifieke curricula of	11
b) een vakoverstijgend thema	11
Route a: startpunt vakspecifieke curricula	12
Stap 3: Het in kaart brengen van de eigen vakspecifieke curricula	12
Stap 4: Het in dialoog gaan over vakspecifieke curricula.....	13
Stap 5: Het samenvatten van vakoverstijgende mogelijkheden	13
Stap 6: Het kiezen van een vakoverstijgend thema	13
Stap 7: Het ontwerpen van vakoverstijgend onderwijs	14
Stap 8: Het maken van afspraken over verantwoordelijkheden	14
Stap 9: Het evalueren van het vakoverstijgende én vakspecifieke onderwijs.....	14

Route b: startpunt vakoverstijgend thema	16
Stap 3: Het in kaart brengen van de eigen vakspecifieke curricula	16
Stap 4: Het in dialoog gaan over vakspecifieke curricula in relatie tot het vakspecifieke thema	16
Stap 5: Het samenvatten van vakoverstijgende mogelijkheden	17
Stap 6: Het ontwerpen van vakoverstijgend onderwijs	17
Stap 7: Het maken van afspraken over verantwoordelijkheden	18
Stap 8: Het evalueren van het vakoverstijgende én vakspecifieke onderwijs.....	18
4. Bronnen.....	20
Bijlage: schematische weergave van het ontwikkelproces	21

1. Inleiding en leeswijzer

Beste docenten,

Wat fijn dat jullie samen met andere docenten aan de slag willen gaan met het ontwikkelen van vakoverstijgend onderwijs op jullie gymnasium(afdeling)!

In deze handleiding vinden jullie de te ondernemen stappen om samen vakoverstijgend onderwijs te ontwikkelen. Ik doe sinds 2021 promotieonderzoek naar dit type onderwijs. Een belangrijk uitgangspunt van mijn onderzoek is dat ik kennis die voortkomt uit theorie combineer met de praktijkkennis van docenten. De stappen voor docenten in deze handleiding zijn dan ook gebaseerd op inzichten uit de theorie én de praktijk.

De term ‘vakoverstijgend onderwijs’ vat ik in mijn onderzoek heel breed op; ik kijk naar allerlei vormen van onderwijs die door docenten van verschillende schoolvakken samen ontwikkeld worden.¹

Deze handleiding bestaat uit meerdere onderdelen. Mochten jullie **gelijk aan de slag** willen met het ontwikkelen van vakoverstijgend onderwijs, **kijk dan in hoofdstuk 3**. Mochten jullie eerst meer willen weten over **de (theoretische) achtergronden** van de stappen en de daarbij behorende ‘ontwerpprincipes’, kijk dan **eerst in hoofdstuk 2**, voor aan de slag te gaan in **hoofdstuk 3**.

Deze handleiding is nog niet definitief. Op basis van praktijkervaringen van docenten wordt die nog geëvalueerd en waar nodig aangepast. Ook jullie **feedback** is hier heel belangrijk bij. In de handleiding vinden jullie daarom aan het begin van hoofdstuk 3 een **QR-code**, die jullie kunnen scannen (en een link). Via die QR-code/link wordt u naar een enquête geleid over het stappenplan. Het verzoek is aan **elke docent** die mee heeft gedaan aan het stappenplan om deze enquête in te vullen. Met jullie hulp wordt de handleiding nog beter voor een grotere groep docenten. Hierbij zijn allerlei soorten feedback welkom.

Alvast veel dank voor het invullen van de enquête!

---

¹ Als jullie geïnteresseerd zijn in verschillende definities en de keuzes die ik hierbij maakte voor mijn onderzoek: zie Karten (2024).

2. Vakoverstijgend onderwijs op gymnasia(le afdelingen): theoretische en praktische achtergrond

Het ontwikkelen van vakoverstijgend onderwijs is al heel lang een ideaal van (gymnasium)docenten.² Toch zie je in de praktijk dat dit type onderwijs vaak maar moeilijk van de grond komt.³ Waar lopen docenten in de huidige situatie tegenaan? Hoe zou vakoverstijgend onderwijs wel ontwikkeld kunnen worden? Deze twee vragen vormen het uitgangspunt van mijn onderzoek. Om hier antwoord op te vinden ben ik zowel in de literatuur gaan zoeken als dat ik praktijkervaringen van docenten heb geanalyseerd. Uit de literatuur bleek dat curriculumontwikkeling op school, waar het ontwikkelen van vakoverstijgend onderwijs toe behoort, eigenlijk nooit op zichzelf staat.⁴ Ten eerste moet curriculumontwikkeling altijd gebeuren in samenhang met schoolontwikkeling. U kunt hierbij denken aan de schoolcultuur (hoe gebruikelijk is het bijvoorbeeld dat mensen met elkaar samenwerken) en schoolinfrastructuur (hoe zorgt de schoolorganisatie ervoor dat docenten elkaar daadwerkelijk ontmoeten en met elkaar kunnen samenwerken).

Ten tweede moet curriculumontwikkeling in samenhang gebeuren met de professionele ontwikkeling van docenten. Wat kunnen docenten allemaal en hoe sluit dit aan bij de ambities om het onderwijs te vernieuwen?

Hierbij speelt ook dat vernieuwingen in het onderwijs, zoals het ontwikkelen van vakoverstijgend onderwijs, vaak maar moeilijk van de grond komen en niet geaccepteerd worden door docenten. Niet geheel verrassend, blijken docenten een vernieuwing in het curriculum namelijk pas te accepteren als die wordt ervaren als een verbetering van hun onderwijs.⁵

Datgene wat men als ‘nieuw’ zou kunnen bestempelen, moet op een zinnige en acceptabele manier verbonden worden met wat al bekend of vertrouwd is. Dit proces wordt ‘Anchoring Innovation’ genoemd.⁶ Om iets voor grote groepen mensen (in dit geval docenten) acceptabel te maken, is altijd een vorm van ‘anchoring’ ofwel ‘verankering’ nodig. De ‘onderliggende structuur van verankeringsprocessen wordt gevormd door de gedachte “dit nieuwe is in feite net zoets als x”.⁷ Hier kom ik hieronder nog op terug.

De resultaten van het praktijkonderzoek dat ik heb gedaan, sloten aan bij de bovengenoemde theoretische uitgangspunten en nuanceerden ook enkele punten. Zo bleken heel veel docenten behoefte te hebben aan meer ontwikkeltijd en de daarbij behorende infrastructuur (zoals bijvoorbeeld een vast moment in het rooster om te

---

² In het eerste nummer van *Lampas*, tijdschrift voor classici, uit 1968 wordt bijvoorbeeld al de samenwerking tussen collega's van verschillende schoolvakken benoemd als kans voor het gymnasium. Over de voordelen van vakoverstijgend onderwijs en vakoverstijgend onderwijs bij andere schooltypes, zie bijvoorbeeld Folmer (2017).

³ Zie ook de enquête die de Belangengroep Gymnasiale Vorming in 2015 hield: <https://bgv.aob.nl/publicaties>.

⁴ Zie Nieveen (2017).

⁵ Janssen et al. (2013).

⁶ Zie ook de website: <https://anchoringinnovation.nl/>

⁷ Sluiter (2018: 291).

ontwikkelen). Deze behoefte sluit aan bij het hierboven genoemde kopje 'schoolorganisatieontwikkeling'. Deze sterke behoefte is te verklaren: in Nederland zijn we erg gewend aan een structuur van 'losse vakken' en vakoverstijgend werken wijkt erg af van de gebruikelijke praktijk. Door deze situatie zijn we ook vaak niet op de hoogte van wat er precies gebeurt (en hoe) bij andere vakken. Dit bleek ook uit het onderzoek: docenten gaven aan elkaars vakken eigenlijk niet goed genoeg te kennen om tot vakoverstijgend onderwijs te komen. Ze waren niet 'curriculumbekwaam' genoeg, zoals dat in de theorie heet. Docenten zijn experts in hun eigen vak, maar non-expert als het om andere vakken gaat.⁸

Mede hierdoor vonden docenten het lastig vakoverstijgend onderwijs een plek te geven op school. Dit uitte zich enerzijds in praktische problemen (organiseer je een projectweek, prik je een vaste middag in de week etc.), anderzijds in meer inhoudelijke problemen (wat doe je vakoverstijgend en wat niet). Veel docenten hebben het gevoel dat vakoverstijgend onderwijs 'bovenop' alles wat zij al zouden moeten doen komt, terwijl het in theorie het onderwijs zou moeten versterken. Het nieuwe vakoverstijgende onderwijs is dan dus niet op een acceptabele manier verbonden aan wat bekend is, met andere woorden, niet goed 'verankerd'.

Gelukkig kwamen uit de praktijkvoorbeelden niet alleen problemen, maar ook successen naar voren. Zo waren er vakoverstijgende projecten, die daadwerkelijk waren ingebed in het curriculum. Kenmerkend hiervan was dat docenten bepaalde inhouden en vaardigheden van hun schoolvak (zoals schrijfvaardigheid en fictieonderwijs bij Nederlands) 'overhevelde' naar een vakoverstijgend project en uit het vakspecifieke programma van Nederlands haalden. Op die manier werd het vakoverstijgende project dus niet bovenop bestaande curricula ontwikkeld, maar verving en versterkte het juist bepaalde doelen en inhouden van vakspecifieke curricula.⁹ Bovendien kregen de bestaande en bekende inhouden en vaardigheden (zoals van het vak Nederlands) een 'nieuwe' plek in het vakoverstijgende project. Zo werd dit vakoverstijgende project 'verankerd' in de bestaande schoolvakken.

Alle theoretische en praktische inzichten hebben geleid tot negen 'ontwerpprincipes' voor vakoverstijgend onderwijs. Ontwerpprincipes zijn een soort abstracte uitgangspunten waaraan het vakoverstijgend onderwijs moet voldoen. Ze dienen als samenvatting van de inzichten uit de theorie en praktijk.¹⁰ Deze abstracte uitgangspunten liggen aan de basis van de meer concrete stappen die ik beschrijf in hoofdstuk drie en waar docenten dus mee aan de slag kunnen.

---

⁸ Zie ook: Horn et al. (2023).

⁹ Op dit voorbeeld ga ik uitgebreider in in Karten (2024). In mijn proefschrift geef ik in de bijlage enkele voorbeelden van succesvolle vakoverstijgende projecten.

¹⁰ Deze principes zijn dus 'heuristische uitspraken' (zie: Plomp (2013) of 'abstracte stellingen' (zie: Cremers (2023)).

Negen ontwerpprincipes voor vakoverstijgend onderwijs

1. Bescherm het proces

Dit eerste principe is gericht aan docenten, maar zeker ook aan schoolleiders. Het heeft hiermee een net andere 'status' dan de andere ontwerpprincipes, die primair gericht zijn op docenten.

Docenten hebben ontwikkeltijd nodig om vakoverstijgend onderwijs te ontwikkelen. Dit is niet verrassend als we naar de situatie in Nederland kijken: het onderwijssysteem is veelal ingericht rondom vakspecifieke lessen. Vakoverstijgend onderwijs ontwikkelen is dus echt iets anders dan de dagelijkse praktijk van docenten. Om die reden is het zo belangrijk dat ze hier tijd voor krijgen. Het ontwerpproces moet dus 'beschermd' worden. Hierbij is ontwikkeltijd alleen niet genoeg: scholen moeten ook de infrastructuur bieden om het voor docenten mogelijk te maken. Bovendien moeten docenten zich gesteund voelen in hun ontwikkelproces door collega's en leidinggevendenden. Vakoverstijgend onderwijs ontwikkelen doe je samen en je hebt elkaar dus nodig.

2. Veranker vakoverstijgend onderwijs in de specifieke schoolvakken

Als vakspecifieke lessen geven de 'normale gang van zaken' is, hoe kom je dan uit op vakoverstijgende lessen? Het overkoepelende uitgangspunt is dat vakoverstijgend onderwijs verankerd moet zijn in vakspecifiek onderwijs. Onderzoek toont aan dat docenten hun onderwijspraktijk eerder innoveren als die innovatie bestaat uit aanpassingen of combinaties van al bestaande lesonderdelen.¹¹ Vakoverstijgend onderwijs is iets 'nieuws' en dit nieuwe moet dus op een acceptabele manier verbonden worden aan wat al bekend en vertrouwd is voor docenten. Waar docenten vertrouwd mee zijn, zijn de vakken die zij geven. De relatie tussen de twee (het oude en het nieuwe) moet dus heel helder zijn. Die relatie kan op twee manieren tot stand gebracht worden (dit wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk drie).

Ten eerste kunnen vakoverstijgende onderwerpen voortkomen uit de bestaande vakspecifieke curricula. In dat geval zijn de vakspecifieke curricula het startpunt van het ontwikkelproces. Wanneer docenten met elkaar over hun vakspecifieke curricula praten, ontdekken ze dat onderwerpen bij meerdere vakken worden behandeld, dat ze aan gemeenschappelijke vaardigheden werken, dat vakken hetzelfde onderwerp behandelen vanuit verschillende perspectieven etc. (zie verder hoofdstuk drie).

Ten tweede kan een bepaald onderwerp ook het startpunt vormen. Dit zijn vaak onderwerpen waarvan verwacht wordt dat het nuttig is om ze vakoverstijgend te behandelen, zoals duurzaamheid, wereldgezondheid, migratie etc. Ook bij dit tweede mogelijke uitgangspunt moeten docenten expliciet de verbinding zoeken met de bestaande losse vakken. De schoolvakken hebben de inzichten in zich, die nodig zijn om aan de slag te gaan met de complexe onderwerpen. Welk startpunt docenten ook kiezen: in beide gevallen moet de relatie met bestaande vakken helder zijn. Dit brengt mij tot het volgende ontwerpprincipe.

---

¹¹ Zie: De Vrind et al. (2019).

3. Verhelder de vakspecifieke curricula

Docenten moeten bekend raken met de curricula van andere vakken. Als docenten elkaars praktijken niet kennen, is het bijna onmogelijk om op een zinvolle manier vakoverstijgend onderwijs te ontwikkelen. Docenten moeten dus met elkaar praten over de vakken die zij geven. Een belangrijke voorwaarde hiervoor is dat dit vakspecifieke curriculum helder is. Wat leren de leerlingen? Hoe leren zij? Hoe wordt hun leren getoetst? Dit zijn vragen om met elkaar over in gesprek te gaan (zie verder hoofdstuk drie). Bovendien moet het vakspecifieke curriculum op zo'n manier vastgelegd worden dat docenten van andere vakken snappen wat er bedoeld wordt.

4. Vergelijk de vakspecifieke curricula

Docenten moeten met elkaar communiceren over hun vakken en deze vakken vergelijken. Op die manier worden zij steeds beter bekend met de praktijken van andere vakken. Tijdens de vergelijking gaan zij op zoek naar mogelijkheden voor vakoverstijgend onderwijs. Deze brainstorm onthult enerzijds concepten, vaardigheden en onderwerpen die overlappen (denk aan de behandeling van Grieken en Romeinen bij het vak geschiedenis in vergelijking met Griekse en Latijnse taal en cultuur). Anderzijds kan blijken dat dezelfde onderwerpen op verschillende manieren benaderd worden (denk aan een complex onderwerp als slavernij bij Griekse en Latijnse taal en cultuur, bij geschiedenis, en maatschappijleer). Juist deze verschillende perspectieven kunnen leiden tot betekenisvol vakoverstijgend onderwijs en tot beter begrip van complexe onderwerpen.

5. Vat vakoverstijgende mogelijkheden samen

Het vergelijken van vakspecifieke curricula kan leiden tot eindeloos veel mogelijkheden. Vandaar dat het zo belangrijk is dat er een helder overzicht komt van die mogelijkheden. Bovendien draagt een dergelijk overzicht bij aan de overdraagbaarheid van vakoverstijgend onderwijs naar andere collega's. Vaak leunt vakoverstijgend onderwijs op een kleine groep docenten. Heldere documentatie van eerder gevonden mogelijkheden biedt nieuwe docenten een kans om in te stappen in het ontwikkelproces. Ook helpt de documentatie om keuzes te maken in wat docenten nú vakoverstijgend gaan doen en wat ze voor later bewaren.

6. Kies een weloverwogen onderwerp voor vakoverstijgend onderwijs

Vakoverstijgend onderwijs is geen doel op zich. De keuze voor een onderwerp moet dus niet 'geforceerd' worden.¹² Docenten moeten het er over eens zijn dat de combinatie van verschillende vakken leidt tot betekenisvol nieuw onderwijs. Het onderwerp moet de deuren openen om het onderwijs te versterken en verbreden. Hierbij is het belangrijk dat docenten hun expertrol tonen: docenten kennen hun eigen vak en kunnen vanuit die invalshoek beoordelen wat betekenisvol is en wat niet.

---

¹² Zie ook: Agirdag et al. (2021).

7. Ontwikkel intern samenhangend vakoverstijgend onderwijs

Dit ontwerpprincipe gaat echt over ontwikkelen van het onderwijs zelf. Nieuw onderwijs moet intern samenhangend zijn. Dit betekent dat de doelen, leeractiviteiten en de toetsing met elkaar in samenhang moeten zijn. Dit geldt ook voor vakoverstijgend onderwijs: docenten moeten de interne samenhang bewaken wanneer zij bedenken hoe en wat de leerlingen precies gaan leren.

8. Maak afspraken over verantwoordelijkheden

Docenten die in hun eigen klas hun eigen vak doceren, weten doorgaans precies waar ze wel en niet verantwoordelijk voor zijn. Bij vakoverstijgend onderwijs is dit vaak niet zo: er zijn immers veel docenten bij het ontwikkelproces betrokken en ook de randvoorwaarden wijken vaak af (ander rooster, andere lokalen etc.). Om die reden is het belangrijk dat het duidelijk is wie waarvoor verantwoordelijk is in het ontwikkelproces. Neem dus de tijd om met elkaar af te spreken wie wat doet en wie waar verantwoordelijk voor is.

9. Evalueer vakoverstijgend onderwijs

Docenten moeten vakoverstijgend onderwijs evalueren. Welke aspecten precies hierbij meegenomen worden, hangt af van de gekozen doelen en activiteiten. Sowieso moeten docenten evalueren of het onderwerp inderdaad geschikt was voor vakoverstijgend onderwijs. Zorgde het bijvoorbeeld inderdaad voor verdieping en verbreding? Werden vakspecifieke doelen versterkt?

Bij ontwerpprincipe 2 stond ik stil bij de relatie tussen vakspecifiek en vakoverstijgend onderwijs. Die relatie houdt ook in dat zij elkaar beïnvloeden. Docenten moeten steeds wegen welke leerdoelen zij in de vakspecifieke lessen behouden en welke leerdoelen beter vakoverstijgend nagestreefd kunnen worden. Dit leidt uiteindelijk tot een schoolcurriculum waarin bewuste keuzes gemaakt zijn tussen wat vakspecifiek en wat vakoverstijgend aangeboden wordt.

3. Aan de slag met het ontwikkelen van vakoverstijgend onderwijs: een stappenplan voor docenten

Link naar vragenlijst

Zoals ik in de inleiding al aangaf, wordt deze handleiding nog geëvalueerd. Hier kan ik jullie feedback heel goed bij gebruiken! Vandaar het verzoek aan **alle docenten** die meededen aan onderstaande stappen om **individueel** een vragenlijst in te vullen. Jullie kunnen de vragenlijst ook invullen als **niet alle stappen** doorlopen zijn, maar alleen maar **een paar**. Alle feedback is welkom! Ook kunnen jullie via de vragenlijst documenten uploaden (zoals: ontwikkeld vakoverstijgend lesmateriaal, aantekeningen, etc.)

Scan de **QR-code** (elke docent moet dus even zelf de code scannen) of volg de **link**. Alvast heel veel dank! Bij vragen kunnen jullie altijd mailen: s.m.karten@hum.leidenuniv.nl

https://leidenuniv.eu.qualtrics.com/jfe/form/SV_esN6i6Pd2dCLaNE

Stappenplan

Hieronder zijn de stappen beschreven om tot vakoverstijgend onderwijs te komen. Binnen deze stappen zijn er na stap 1 en 2 vervolgens twee 'routes' (route a en route b). De route wordt in stap 2 bepaald. Sommige stappen komen in beide routes voor; voor de helderheid zijn route a en route b echter apart beschreven.

Bij de stappen wordt er vanuit gegaan dat docenten van verschillende vakken op een zeker moment gezamenlijk in bijeenkomsten vakoverstijgend onderwijs ontwikkelen. Om die reden is bij elke stap aangegeven of die voor, tijdens en/of na dergelijke bijeenkomsten plaatsvindt.

In de bijlage vindt u een schematische weergave van het ontwikkelproces.

Voor de bijeenkomsten

Stap 1: Het plannen van ontwikkelbijeenkomsten

Het lijkt wellicht een heel logische stap, maar het plannen van ontwikkelbijeenkomsten moet zorgvuldig gebeuren. Dit is een stap waar de schoolleiding ook bij betrokken moet worden: in hoeverre is er ontwikkeltijd beschikbaar? Op welke momenten zijn de benodigde collega's ook daadwerkelijk beschikbaar? Hoeveel bijeenkomsten wil of kan je met elkaar plannen? De schoolleiding moet helpen bij het 'beschermen' van het ontwikkelproces van vakoverstijgend onderwijs. Dit type onderwijs wijkt op veel scholen af van de dagelijkse praktijk; goede randvoorwaarden verdienen dus extra aandacht. Hier komt ook bij dat er iemand in de school moet zijn, die de groep docenten 'bij elkaar roept'. Dit kan een teamleider zijn, of een docent, of een werkgroep, zolang er maar iemand is die ervoor zorgt dat de docenten weten wanneer ze waar verwacht worden. Bovendien willen docenten vaak vooraf een keuze maken voor welk leerjaar (of welke leerjaren) ze vakoverstijgend onderwijs willen ontwikkelen. Ook dit moet voor alle betrokkenen helder zijn.

Voor of tijdens de bijeenkomsten

Stap 2: Het kiezen van een startpunt:

- a) de bestaande vakspecifieke curricula of
- b) een vakoverstijgend thema

Voordat het daadwerkelijke ontwikkelproces kan beginnen, moeten docenten een startpunt kiezen. Er zijn twee mogelijkheden: optie a is dat docenten hun bestaande vakspecifieke curricula als startpunt nemen en via die curricula zoeken naar vakoverstijgende mogelijkheden (zie verder **route a**). In deze route start het ontwikkelproces doorgaans met veel docenten; het gaat er in eerste instantie om om elkaars curricula te leren kennen en vanuit daaruit verder te gaan ontwikkelen.

Optie b is dat docenten starten met een al van tevoren bedacht onderwerp of thema en kijken hoe hun vakken hierbij aansluiten (zie verder **route b**). Op veel scholen zijn er

immers al onderwerpen aanwezig die docenten geschikt achten om vakoverstijgend vorm te geven (denk aan: duurzaamheid, wereldgezondheid, migratie etc.).

Het kiezen van een startpunt kan aan het begin van de eerste bijeenkomst gebeuren. Echter, dit kost best wat tijd. Docenten zouden dus ook vooraf aan de eerste bijeenkomst kunnen besluiten welk startpunt ze kiezen en welke route ze volgen. Dit hangt ook af van hoe goed docenten elkaars curriculum al kennen en in hoeverre er al plannen zijn in de school om bepaalde onderwerpen vakoverstijgend aan te pakken. Bij beide routes komen overigens de vakspecifieke curricula uitgebreid aan bod. Er is ook geen 'goede' of 'slechte' keuze, maar het is voor het resterende proces wel van belang dat er een keuze gemaakt wordt. Mocht u startpunt b kiezen, is het wel goed te realiseren dat als dit thema te 'smal' is, het doorgaans moeilijker is voor docenten van verschillende vakken om aan te sluiten. Starten vanuit een thema brengt dus mogelijk beperkingen met zich mee en het is goed u hiervan bewust te zijn.

Route a: startpunt vakspecifieke curricula

Voor of tijdens de bijeenkomsten

Stap 3: Het in kaart brengen van de eigen vakspecifieke curricula

De bestaande vakspecifieke curricula spelen een cruciale rol bij de ontwikkeling van vakoverstijgend onderwijs (zie ook de volgende stappen). Hiervoor is het dus nodig dat die curricula helder in kaart gebracht zijn. Wat moeten leerlingen leren bij een vak, hoe leren ze dit en hoe wordt dit getoetst? Dit zijn de basisvragen die docenten van de verschillende vakken moeten kunnen beantwoorden.

Een handig hulpmiddel bij het in kaart brengen van een vakcurriculum is het 'curriculaire spinnenweb'.¹³ Met behulp van de metafoer van een spinnenweb beschrijven docenten de doelen, inhouden, leeractiviteiten, randvoorwaarden en toetsing van hun curriculum.

Docenten kunnen ervoor kiezen gelijk het curriculum van het gehele jaar in kaart brengen. Als dit te veel blijkt, kunnen ze ook starten met het curriculum in één periode, bijvoorbeeld de periode waarin het vakoverstijgende onderwijs plaats moet vinden.

In een ideale wereld zijn de vakspecifieke curricula op school al helder in kaart gebracht. Echter, omdat dit vaak niet zo is, is stap 3 expliciet toegevoegd aan deze handleiding. Zelfs als curricula gedocumenteerd zijn, is dit vaak niet op zo'n manier gedaan dat er ook met collega's van andere vakken over gecommuniceerd kan worden. Juist dit is een belangrijke voorwaarde voor de volgende stap.

Stap 3 kan plaatsvinden tijdens een bijeenkomst, maar dit kost veel tijd. Docenten kunnen dus ook vooraf aan een bijeenkomst hun curriculum in kaart brengen. Het is behulpzaam als docenten hiervoor allemaal hetzelfde format gebruiken, zoals bijvoorbeeld het curriculaire spinnenweb. Scholen hebben echter ook zelf ontwikkelde formats, die uiteraard ook gebruikt kunnen worden.

---

¹³ Zie voor het gebruik hiervan:

<https://www.slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling/instrumenten/spinnenweb/inleiding/>

Tijdens de bijeenkomsten

Stap 4: Het in dialoog gaan over vakspecifieke curricula

Tijdens een bijeenkomst gaan docenten in gesprek over hun curricula (zoals ze die in stap 3 hebben vastgelegd). Hierdoor leren docenten elkaars curricula kennen. Hierbij gaan ze op zoek naar mogelijkheden voor vakoverstijgend onderwijs. Waar zien docenten overlap, waar zien ze mogelijkheden tot verrijking door samenwerking, waar bieden vakken verschillende perspectieven op hetzelfde onderwerp: kortom, welke doelen en inhouden bieden mogelijkheden voor een betekenisvol vakoverstijgend onderwijs?

Stap 4 heeft het karakter van een brainstorm en gaat echt om het leren kennen van elkaars vak. Het is prettig als dit in niet al te grote groepen gebeurt. Tegelijkertijd is het jammer om een grote groep docenten op te splitsen, aangezien zij dan niet alle vakspecifieke curricula leren kennen. Om toch alle kennis met elkaar te delen, werkt het goed om na de brainstorm een plenair moment in te gelasten, waarin de verschillende groepen hun opbrengst delen.

Stap 5: Het samenvatten van vakoverstijgende mogelijkheden

Na de brainstormfase in stap 4, is het belangrijk om even een stap terug te nemen en alle gevonden mogelijkheden samen te vatten. Hierbij moeten mogelijkheden ook echt op papier gedocumenteerd worden. Eerder onderzoek toont namelijk aan dat de overdraagbaarheid van vakoverstijgend onderwijs en het betrekken van nieuwe collega's complex kan zijn. Goede documentatie helpt om met deze complexiteit om te gaan. Het zal afhangen van de infrastructuur van de school waar deze samenvattingen terecht komen. Veel scholen hebben online-omgevingen, waar alle docenten toegang toe hebben. Kies een plek die binnen de schoolstructuur praktisch is.

Stap 6: Het kiezen van een vakoverstijgend thema

Op basis van de samenvatting van mogelijkheden komt nu een cruciale stap: het kiezen van een vakoverstijgend thema waarvoor het onderwijs op dit moment verder uitgewerkt wordt. Hierbij is het van belang dat de docenten het er allemaal over eens zijn dat samenwerking echt leidt tot betekenisvol nieuw onderwijs. Er zijn wellicht eindeloos veel mogelijkheden, maar waar is het echt zinvol voor docenten van verschillende vakken om samen te werken? Inhouden van vakken moeten er niet 'bijgesleept' worden: het vakoverstijgend werken is geen doel op zich. Het gaat dus om weloverwogen keuzes over wat docenten wel en wat docenten niet vakoverstijgend aanbieden binnen het schoolcurriculum. Dit betekent dus dat in deze stap sommige vakken voor nu zullen 'uitstappen'. Dat is geen probleem; zij kunnen bij andere vakoverstijgende mogelijkheden (die verkend zijn in stap 5) weer 'instappen'.

- ➔ Stap 4, 5 en 6 passen vaak samen in één bijeenkomst, maar dit is uiteraard erg afhankelijk van de lengte van de bijeenkomst. Aangezien het vanaf stap 7 gaat om het ontwikkelen van het vakoverstijgende onderwijs zelf, heeft die stap een wat ander karakter. Het hangt erg af van de omstandigheden op school, maar het is logisch om

voor stap 7 een volgende bijeenkomst te plannen. Bovendien leidt het kiezen van een thema er vaak toe dat bepaalde vakken ‘uitstappen’. Ook daarom is het logisch om voor stap 7 een volgende bijeenkomst te plannen met de vakken die nu definitief aangesloten zijn bij het vakoverstijgende onderwijs dat nu verder ontwikkeld wordt.

Stap 7: Het ontwerpen van vakoverstijgend onderwijs

Alle stappen tot nu toe leiden tot het daadwerkelijk ontwerpen van vakoverstijgend onderwijs. Onderweg zullen docenten ongetwijfeld al allerlei ideeën opgedaan hebben over hoe het onderwijs eruit komt te zien. In deze stap moeten al deze ideeën op hun plek vallen. Bij vakoverstijgend onderwijs spelen de randvoorwaarden een belangrijke rol. Wanneer gaat het onderwijs plaatsvinden en waar? Is er bijvoorbeeld een projectweek, een dag, een dagdeel? Dit type randvoorwaarden heeft vaak een sturende rol bij de rest van het ontwerpproces.

Verder is het belangrijk dat het vakoverstijgende onderwijs intern samenhangend is. Dit betekent dat leerdoelen, leeractiviteiten en toetsing goed op elkaar afgestemd moeten zijn. Dit geldt voor elk type onderwijs, dus ook voor vakoverstijgend onderwijs. Waartoe leren de leerlingen? Hoe gaan zij dat doen? Hoe toetsen we of doelen behaald worden? Het curriculaire spinnenweb is een handig hulpmiddel om over verschillende onderdelen van nieuw onderwijs te praten. Bovendien, als het curriculaire spinnenweb ook al is gebruikt is stap 3, is het prettig hier hetzelfde hulpmiddel te gebruiken.

Docenten ontwerpen uiteraard constant hun onderwijs. Er is dus veel kennis over hoe dit te doen. Een groot verschil is echter dat bij vakoverstijgend onderwijs docenten echt samen, vanuit de verschillende vakexpertises, het onderwijs vormgeven. Dit wijkt af van de gebruikelijke gang van zaken op scholen, waar docenten doorgaans verantwoordelijk zijn voor wat er binnen hun eigen klaslokaal gebeurt. Dit brengt ons tot de volgende stap.

Stap 8: Het maken van afspraken over verantwoordelijkheden

Na stap 7 zijn er waarschijnlijk nog ‘losse eindjes’: wie werkt wat verder uit, wie zet het materiaal klaar, wie mailt de roostermaker etc. Wellicht moet er zelfs een extra bijeenkomst gepland worden om het onderwijs nog verder uit te werken. Het is essentieel dat er goede afspraken gemaakt worden over wie wat doet in aanloop naar het uitvoeren van het vakoverstijgende onderwijs. Het moet duidelijk zijn wat ieders verantwoordelijkheid is. Neem in stap 8 de tijd ervoor om dit voor elke betrokken docent helder te krijgen.

Na het uitvoeren van het onderwijs; in een bijeenkomst

Stap 9: Het evalueren van het vakoverstijgende én vakspecifieke onderwijs

Als het vakoverstijgende onderwijs heeft plaatsgevonden, is het logisch dat dit onderwijs geëvalueerd wordt. Op school zijn wellicht evaluatieinstrumenten aanwezig en uiteraard kunnen die gebruikt worden. Daarnaast is het belangrijk dat docenten kijken naar in hoeverre het gekozen thema inderdaad geschikt was voor vakoverstijgend onderwijs. Is dit een thema

waarmee ze in de toekomst vakoverstijgend aan de slag willen blijven gaan? Of moeten onderdelen toch terug naar de vakspecifieke curricula? Het idee is dat docenten samen weloverwogen keuzes maken over wat ze in de vakspecifieke lessen en wat ze in vakoverstijgend onderwijs aanbieden. Vakspecifieke curricula en vakoverstijgend onderwijs staan in verbinding met elkaar en beïnvloeden elkaar dus. In feite leidt deze evaluatie in stap 9 tot een aanscherping van stap 3, waarin de vakspecifieke curricula in kaart werden gebracht. Docenten bekijken nogmaals hun eigen curricula en heroverwegen wat zij vakspecifiek, dan wel vakoverstijgend behandelen. Met deze stap wordt in feite ook een 'nieuwe ronde' in het ontwerpproces ingezet, omdat docenten opnieuw hun eigen vakspecifieke curricula in kaart brengen (zie stap 3).

Docenten kunnen stap 9 in een bijeenkomst doorlopen. Het is fijn om met elkaar in gesprek te gaan over het ontwikkelde onderwijs en hun eigen curriculum te heroverwegen. Het vinden van tijd is echter vaak moeilijk; de stap kan dus ook op individuele basis doorlopen worden. Docenten kijken dan zelf naar hun vakspecifieke curricula in het licht van het ontworpen vakoverstijgende onderwijs.

Route b: startpunt vakoverstijgend thema

Voor of tijdens de bijeenkomsten

Stap 3: Het in kaart brengen van de eigen vakspecifieke curricula

De bestaande vakspecifieke curricula spelen een cruciale rol bij de ontwikkeling van vakoverstijgend onderwijs (zie ook stap 4). Hiervoor is het dus nodig dat die curricula helder in kaart gebracht zijn. Wat moeten leerlingen leren bij een vak, hoe leren ze dit en hoe wordt dit getoetst? Dit zijn de basisvragen die docenten van de verschillende vakken moeten kunnen beantwoorden.

Een handig hulpmiddel bij het in kaart brengen van een vakcurriculum is het ‘curriculaire spinnenweb’.¹⁴ Met behulp van de metafoor van een spinnenweb beschrijven docenten de doelen, inhouden, leeractiviteiten, randvoorwaarden en toetsing van hun curriculum.

Docenten kunnen ervoor kiezen gelijk het curriculum van het gehele jaar in kaart brengen. Als dit te veel blijkt, kunnen ze ook starten met het curriculum in één periode, bijvoorbeeld de periode waarin het vakoverstijgende onderwijs plaats moet vinden.

In een ideale wereld zijn de vakspecifieke curricula op school al helder in kaart gebracht. Echter, omdat dit vaak niet zo is, is stap 3 expliciet toegevoegd aan deze handleiding. Zelfs als curricula gedocumenteerd zijn, is dit vaak niet op zo’n manier gedaan dat er ook met collega’s van andere vakken over gecommuniceerd kan worden. Juist dit is een belangrijke voorwaarde voor de volgende stap.

Stap 3 kan plaatsvinden tijdens een bijeenkomst, maar dit kost veel tijd. Docenten kunnen dus ook vooraf aan een bijeenkomst hun curriculum in kaart brengen. Het is behulpzaam als docenten hiervoor allemaal hetzelfde format gebruiken, zoals bijvoorbeeld het curriculaire spinnenweb. Scholen hebben echter ook zelf ontwikkelde formats, die uiteraard ook gebruikt kunnen worden.

Tijdens de bijeenkomsten

Stap 4: Het in dialoog gaan over vakspecifieke curricula in relatie tot het vakspecifieke thema

Tijdens een bijeenkomst gaan docenten in gesprek over hoe onderdelen van hun curricula (zoals ze die in stap 3 hebben vastgelegd) aansluiten bij het vastgestelde vakoverstijgende thema. Hoe passen onderdelen van het vak in het thema? Welke perspectieven biedt het vak op het thema? Welke vakinhouden- en vaardigheden lenen zich goed voor het thema? In dialoog leren docenten steeds beter elkaars vakken kennen.

---

¹⁴ Zie voor het gebruik hiervan:

<https://www.slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling/instrumenten/spinnenweb/inleiding/>

Stap 4 heeft het karakter van een brainstorm. Het is prettig als dit in niet al te grote groepen gebeurt. Tegelijkertijd is het jammer om een grote groep docenten op te splitsen, aangezien zij dan niet alle vakspecifieke curricula leren kennen. Om toch alle kennis met elkaar te delen, werkt het goed om na de brainstorm een plenair moment in te gelasten, waarin de verschillende groepen hun opbrengst delen.

Stap 5: Het samenvatten van vakoverstijgende mogelijkheden

Na de brainstormfase in stap 4 is het belangrijk om even een stap terug te nemen en alle gevonden mogelijkheden samen te vatten. Hierbij moeten mogelijkheden ook echt op papier gedocumenteerd worden. Het gaat hier het in eerste instantie om mogelijkheden in relatie tot het gekozen thema; voor welke vakken is het echt zinvol om aan te sluiten? Inhouden van vakken moeten er niet 'bijgesleept' worden: het vakoverstijgend werken is geen doel op zich. Het gaat dus om weloverwogen keuzes over wat docenten wel en wat docenten niet vakoverstijgend aanbieden binnen het schoolcurriculum. Dit betekent dus dat in deze stap sommige vakken voor nu zullen 'uitstappen'. Dat is geen probleem; zij kunnen bij andere vakoverstijgende mogelijkheden weer 'instappen'.

In de tweede plaats namelijk, zal de brainstorm in stap 4 mogelijk ideeën op voor ander vakoverstijgend onderwijs. Ook die ideeën moeten samengevat en gedocumenteerd worden. Eerder onderzoek toont namelijk aan dat de overdraagbaarheid van vakoverstijgend onderwijs en het betrekken van nieuwe collega's complex kan zijn. Goede documentatie helpt om met deze complexiteit om te gaan. Het zal afhangen van de infrastructuur van de school waar deze samenvattingen terecht komen. Veel scholen hebben online-omgevingen, waar alle docenten toegang toe hebben. Kies een plek die binnen de schoolstructuur praktisch is.

- ➔ Stap 4 en 5 passen vaak samen in één bijeenkomst, maar dit is uiteraard erg afhankelijk van de lengte van de bijeenkomst. Aangezien het vanaf stap 6 gaat om het ontwikkelen van het vakoverstijgende onderwijs zelf, heeft die stap een wat ander karakter. Het hangt erg af van de omstandigheden op school, maar het is logisch om voor stap 6 een volgende bijeenkomst te plannen. Bovendien leidt stap 5 er vaak toe dat bepaalde vakken voor nu even 'uitstappen'. Ook daarom is het logisch om voor stap 6 een volgende bijeenkomst te plannen met de vakken die nu definitief aangesloten zijn bij het vakoverstijgende onderwijs dat nu verder ontwikkeld wordt.

Stap 6: Het ontwerpen van vakoverstijgend onderwijs

Alle stappen tot nu toe leiden tot het daadwerkelijk ontwerpen van vakoverstijgend onderwijs. Onderweg zullen docenten ongetwijfeld al allerlei ideeën opgedaan hebben over hoe het onderwijs eruit komt te zien. In deze stap moeten al deze ideeën op hun plek vallen. Bij vakoverstijgend onderwijs spelen de randvoorwaarden een belangrijke rol. Wanneer gaat het onderwijs plaatsvinden en waar? Is er bijvoorbeeld een projectweek, een dag, een dagdeel? Dit type randvoorwaarden heeft vaak een sturende rol bij de rest van het ontwerpproces.

Verder is het belangrijk dat het vakoverstijgende onderwijs intern samenhangend is. Dit betekent dat leerdoelen, leeractiviteiten en toetsing goed op elkaar afgestemd moeten zijn. Dit geldt voor elk type onderwijs, dus ook voor vakoverstijgend onderwijs. Waartoe leren de leerlingen? Hoe gaan zij dat doen? Hoe toetsen we of doelen behaald worden? Het curriculaire spinnenweb is een handig hulpmiddel om over verschillende onderdelen van nieuw onderwijs te praten. Bovendien, als het curriculaire spinnenweb ook al is gebruikt is stap 3, is het prettig hier hetzelfde hulpmiddel te gebruiken.

Docenten ontwerpen uiteraard constant hun onderwijs. Er is dus veel kennis over hoe dit te doen. Een groot verschil is echter dat bij vakoverstijgend onderwijs docenten echt samen, vanuit de verschillende vakexpertises, het onderwijs vormgeven. Dit wijkt af van de gebruikelijke gang van zaken op scholen, waar docenten doorgaans verantwoordelijk zijn voor wat er binnen hun eigen klaslokaal gebeurt. Dit brengt ons tot de volgende stap.

Stap 7: Het maken van afspraken over verantwoordelijkheden

Na stap 7 zijn er waarschijnlijk nog 'losse eindjes': wie werkt wat verder uit, wie zet het materiaal klaar, wie mailt de roostermaker etc. Wellicht moet er zelfs een extra bijeenkomst gepland worden om het onderwijs nog verder uit te werken. Het is essentieel dat er goede afspraken gemaakt worden over wie wat doet in aanloop naar het uitvoeren van het vakoverstijgende onderwijs. Het moet duidelijk zijn wat ieders verantwoordelijkheid is. Neem in stap 7 de tijd ervoor om dit voor elke betrokken docent helder te krijgen.

Na het uitvoeren van het onderwijs; in een bijeenkomst

Stap 8: Het evalueren van het vakoverstijgende én vakspecifieke onderwijs

Als het vakoverstijgende onderwijs heeft plaatsgevonden, is het logisch dat dit onderwijs geëvalueerd wordt. Op school zijn wellicht evaluatieinstrumenten aanwezig en uiteraard kunnen die gebruikt worden. Daarnaast is het belangrijk dat docenten kijken naar in hoeverre het gekozen thema inderdaad geschikt was voor vakoverstijgend onderwijs. Is dit een thema waarmee ze in de toekomst vakoverstijgend aan de slag willen blijven gaan? Of moeten onderdelen toch terug naar de vakspecifieke curricula? Het idee is dat docenten samen tot weloverwogen keuzes maken over wat ze in de vakspecifieke lessen en wat ze in vakoverstijgend onderwijs aanbieden. Vakspecifieke curricula en vakoverstijgend onderwijs staan in verbinding met elkaar en beïnvloeden elkaar dus. In feite leidt deze evaluatie in stap 8 tot een aanscherping van stap 3, waarin de vakspecifieke curricula in kaart werden gebracht. Docenten bekijken nogmaals hun eigen curricula en heroverwegen wat zij vakspecifiek, dan wel vakoverstijgend behandelen. Met deze stap wordt in feite ook een 'nieuwe ronde' in het ontwerpproces ingezet, omdat docenten opnieuw hun eigen vakspecifieke curricula in kaart brengen (zie stap 3).

Docenten kunnen stap 8 in een bijeenkomst doorlopen. Het is fijn om met elkaar in gesprek te gaan over het ontwikkelde onderwijs en hun eigen curriculum te heroverwegen. Het vinden van tijd is echter vaak moeilijk; de stap kan dus ook op individuele basis

doorlopen worden. Docenten kijken dan zelf naar hun vakspecifieke curricula in het licht van het ontworpen vakoverstijgende onderwijs.

4. Bronnen

Agirdag, O., Biesta, G., Bosker, R., Kuiper, R., Nieveen, N., Raijmakers, M., van Tartwijk, J., & Boogaard, M. (2021). *Samenhang in het curriculum. Verdiepende studie Wetenschappelijke Curriculumcommissie*. Curriculumcommissie Amersfoort.

Cremers, P. (2023). Het gebruiken van ontwerpprincipes uit ontwerpgericht onderzoek. In K. van Turnhout, D. Andriessen, & P. Cremers (Eds.), *Handboek ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek. Ontwerpend onderzoeken in sociale contexten* (2nd ed., pp. 263–275). Boom uitgevers.

Folmer, E. (2017). Curriculaire samenhang. In E. Folmer, A. Koopmans, & W. Kuiper (Eds.), *Curriculumspiegel 2017* (pp. 29–60). SLO.

Horn, A., Urias, E., Klein, J. T., Hess, A., & Zweekhorst, M. B. M. (2023). Expert and non-expert at the same time: knowledge integration processes and dynamics in interdisciplinary teamwork. *Sustainability Science*, 18(5), 2357–2371.
<https://doi.org/10.1007/s11625-023-01365-6>

Janssen, F., Westbroek, H. B., Doyle, W., & van Driel, J. H. (2013). How To Make Innovations Practical. *Teachers College Record*, 115(7), 1–42.

Karten, S. M. (2024). ‘En dan moeten we ook nog vakoverstijgend werken...’ *Lampas*, 57(2), 152–175. <https://doi.org/10.5117/LAM2024.2.003.KART>

Nieveen, N. (2017). Schooleigen curriculumontwikkeling en voorwaarden voor succes. In E. Folmer, A. Koopmans, & W. Kuiper (Eds.), *Curriculumspiegel 2017* (pp. 129–142). SLO.

Plomp, T. (2013). Educational Design Research: An Introduction. In T. Plomp & N. Nieveen (Eds.), *Educational Design Research Part A: An introduction* (pp. 10–51). SLO.

Sluiter, I. (2018). Oud is het nieuwe nieuw: een inleiding op anchoring innovation. *Lampas*, 54(1), 289–295.

Vrind, E. de, Janssen, F. J. J. M., Jong, N. H. de, Driel, J. H. van, & Stoutjesdijk, E. T. (2019). Naar een praktische adaptieve aanpak voor spreekvaardigheidsonderwijs in moderne vreemde talen. *Pedagogische Studiën*, 96(1), 15-26.

Websites

www.anchoringinnovation.nl

www.bgv.aob.nl/publicaties

www.slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling/instrumenten/spinnenweb/inleiding/

Bijlage: schematische weergave van het ontwikkelproces

